

IVAN IVANJI

Okmányhegyek emlékeztető szava

HÁROM NYUGATNÉMET ORSZÁGI KIADVÁNY

A zsidókról és az egykori német büroadalomról szóló irodalomról ma már úgyszólván áttekinthetetlenül szaporodott. A rengeteg személyes visszaemlékezés, egyéni és gyűjteménye, dokumentum, öngizolás, a bűnösök hazug és az áldozatok elfogult visszaemlékezései után ma egyre több az olyan mű, amely megkísérli tudományosan — s ha ez egyáltalán lehetséges — távlatból és tárgyilagosan, pusztán az események történelmi vizsgálatára támaszkodva megmagyarázni, hogy miért helyezték a harmadik birodalom vezetői a zsidók kiirtását minden háborús cél elé. Mert okmányok bizonyítják, hogy a német fasiszták 1944 tavaszától fogva a »zsidókérdés végleges megoldását« — ahogyan Himmler zsirgoja az európai zsidók kiirtását nevezte — vasúti szállítóeszközök tekintetében a közvetlen katonai feladatok elé helyezték. Pedig a szállítás akkor már nem kis gondot okozott a német vezetőségnek.

Az utóbbi néhány évben több olyan könyv is jelent meg német

nyelven, amely külön figyelmet érdemel, mert új mozzanatokat tár fel, új és meggyőző fényt vet egyes eddig elégtelenül megvilágított részletekre, vagy pedig olyan alaposan és olyan áttekinthetően rendszerezi az okmányokat, hogy azok számára is lehetővé teszi a tények áttekintését, akik eddig nem tanulmányozták tüzetesen ezt a kérdést.

Különösen örvendetes, hogy ilyen könyvek éppen Nyugat-Németországban jelennek meg. Nem mintha a mai Szövetségi Köztársaságban volna antiszemitizmus. Föl sem lehet vetni a zsidókérdést, hiszen a Hitler uralomra jutását követő emigráció, a háború alatti öldöklés és végül az élve maradtaknak Izraelbe és Amerikába való kivándorlása után igen kevés zsidó maradt. De a pusztán zsidó szemponton túl szélesebb szempontból igen tanulságos megismerkedni a fasiszmus igazi jellegével, épp ezen a téren, ahol leplezhetetlenül kiütözköztek igazi vonásai, mert ezek bizony gyakran álarc alá rejtöztek, néha még szociális álarc alá is. Az emberek

pedig feledékenyek, s nemcsak Németországban.

— A haoo.ü nem játék. Az amerikai bombázók is döntöttek romba házakat, amelyekben egész családok értek, asszonyok, aggok és gyermekek. Az orosz ágyúk sem kímélték a lakónegyedeket. Intenálótáborok is vannak világszerte... —

Ez a felfogás ma már nemcsak a németek meintegetőzése, hanem újszólván általános európai felfogás, — a Speidel elleni tüntetők Norvégiában vagy Párizsban kisebb-egében vannak. Szűk politikai meggyőződésen túl éppen ezért fontos emlékeztetni arra, hogy maiban különböznek a német fasiszták gaztettei mindattól, amit az emberiség történelme eddig följegyzett.

Fölöslegés itt elemezni Hitler, Himmler és közvetlen környezetük örökségét, mitológikus és fanatikus hitét, hogy a Földön a »jó« harcol a »rosszal«, és a »jó« a szőkehajú germánokban testesül meg, a »rossz« pedig a »zsidó világszűzeesküvésben«, s hogy ennek folytán a német propagandának könnyű volt a nácizmussal nem egyező legellentétebb áramlatokat — plutokratizmust, bolsevizmust, kereszténységet és liberalizmust — zsidó mozgalmaknak minősíteni. Csupán hárcm könyvre szeretnék rámutatni, amely kiválik ebből a hatalmas irodalomból, mert túlzás nélkül közli azokat az adatokat, amelyeket az emberiségnek mindaddig szeme előtt kell tartania, amíg a fasiszmus veszélye fennáll bármilyen »faj« ellen.

Poljakov és Wolf »A harmadik birodalom és a zsidók« című Berlinben megjelent könyve jól összeválogatott okmányok gyűjteménye. Habár ismert okmányokat is tartalmaz, értékét különösen növeli az, hogy két szerzője pusz-

tán okmányokat, náci újságkivágásokat és káltványrészleteket beszéltet. A szerző tollát csak a széljegyzetekben és az anyag megválogatásában érezzük, meg olyankor, amikor megmagyarázzák, hogyan ellenőrizték valamely okmány hitelességét.

Nem térhetünk ki valamennyi okmányra — a kötet nagyrétü es 400 oldalas — van azonban néhány különösen jelentős köztük. Hogy a materialisták nemcsak a zsidók létét veszélyeztették, ezt például Geiser Vortanban székely lengyelországi »Reichsstathalter« (kormányzó) hivatalos levele bizonyítja, amelyben arra kéri Himmlert, hogy »Spezial Kommando«-ját (különítményét), amely »befejezte az akciókat a zsidók ellen ezen a területen« (100.000 zsidót öltek meg), fölhasználhassa a »TBC-veszély megszüntetésére«, minthogy »ebben a Gau-ban 230.000 tudóbajos lengyel él«, és ezek a németeket is veszélyeztetik. »Habár a Reich régi részében — mondja tovább a levél — nem feleltének meg az általam javasolt drákói intézkedések, a vartai Gauban úgy hiszem vállalhatóan a felelősséget a nyílt tudóbajosok kiirtására.« Ilyen okmányokat azonban nemcsak megőrzött SS-vezérek írtak alá. Ime két idézet Reichenau és von Mänstein rendelkezési parancsaiból.

Reichenau azzal kapcsolatban, hogy egyes katonák és tisztek visszariadtak ártatlan emberek meggyilkolásától, a következőket írja: — »... A csapatok főadata túlmege a lovagiaság elavult fogalmán. A keleti front katonája nem csupán harcos és szakértő a hadimesterségben, hanem egy eszme hordozója és bosszúállója is egyben... Ezért minden katonának teljes megértéssel kell vállalnia az igazságos és kemény meg-

torlást az embertelen zsidókkal szemben...»

Mannstein egészen rövid és velős: — A zsidó-bolsevista rendszert ki kell irtani». Himmler pedig, valamennyiük feje, a legvilágosabb: — »Minden SS számára elvként kötelező, hogy becsületes, tisztességes, hűséges és jó társa legyen vértestvéreinek... Hogy más népek jómódoan élnek-e, vagy éhen döglenek, az csak anynyiban érdekel engem, amennyiben a mi kultúránkhoz rabszolgaként szükségük van rájuk...» És ha valaki, hát Himmler tudta, hogy mi a harmadik birodalom célja! Ilyen szavakat természetesen csak szűkebb körben használtak, nyilvánosan a náciok is másképp beszéltek.

Ez a könyv ilyen adalékok gyűjteménye: Hogyan szerezték be a gázkamrákhoz szükséges ciánt; hogyan osztották föl a zsidó vagyont a náciok között; ki mit mondott a titkos üléseken (gyorsírói jegyzőkönyvek) stb. S az eredmény — az európai zsidók elvesztették testvéreik 63 százalékát, kilenc és félmillióból hatmilliót. Jóval többet, mint az oroszok (11,4 százalék) és a jugoszlávok (11 százalék), aránylag tehát legtöbbit. (A németek és osztrákok lakosságuk 9 százalékát vesztették el, az angolok 0,7 százalékot, az amerikaiak pedig 0,12 százalékot).

E könyvet és okmányok mellett, amelyek a németek magatartását mutatják a zsidók iránt, H. G. Adler »Theresienstadt 1941—1945 — képek egy kényszerközösségről« című könyve (a túbíngeni J. B. C. Mohr kiadásában jelent meg) rendkívüli képet nyújt a zsidók magatartásáról a németek iránt és saját sorsuk iránt. Theresienstadt volt az egyetlen internálótábor Németországban,

amelyben a táborlakóknak bizonyos önkormányzatot engedélyeztek és amelyet a háború vége felé meglátogathatott a vöröskereszt néhány küldöttsége. Magában Theresienstadtban csupán néhány halálos ítéletet hajtottak végé — a halálos ítéletet itt általában a »transzport« jelentette. Egyes transzportokat ugyan a háború alatt átengedtek Svájcba és Svédországba, de hogy a theresienstadti tábor igazi képe — az »önkormányzat« és a ghettót látogató küldöttségek ellenére — milyen volt, világosan megmutatja a statisztika: Theresienstadtban összesen 141.000 internáltat gyűjtöttek össze, ezek közül 118.000 elpusztult — élve maradt 23.000. Magában a táborban 35.500 halt meg. Az elszállítottak közül más táborokban (leginkább Auschwitzban) 84.500 ember esett áldozatul. (A Theresienstadtból való deportálást mindössze 3.500 élte túl).

Adler könyvében (amely bibliográfiájában 355 Theresienstadttal foglalkozó művet és okmányt sorol fel) az a legértékesebb, hogy megkísérli elemezni e furcsa zsidó közösség helyzetét a ghettóban. A szerző szerint az itt kialakult rend bizonyos tekintetben a náci rendszer tükörképe volt: nem volt itt semmilyen szabadság, az SS-esek mint élet és halál urai minden pillanatban beavatkoztak a tábor életébe és deportálhatták a nem kívánatosakat. A ghettóban is a »Führer-elv« uralkodott, a »Judenältester« (a zsidóvezető) a tábor fogalmai szerint mindenható volt, habár ő is az SS-esek bájja, (akár valóban az akart lenni, akár nem, akár gerinctelenségből vagy csak azért, hogy mentse, ami menthető). Egyétként Adlernek nem volt nehéz bebizonyítania, hogy ezekben az időkben nem a legjobb és

legáldozatkészebb emberek kerültek felül, hanem ellenkezőleg, éppen az ingadozók, akikből bizony akadt a zsidók között is.

Különbösen tragikus a könyvnek az a része, amely The. esienstadt szépítésének korszakáról szól, amikor a vöröskereszt-küldöttség tiszteletére sok mindent megtett, hogy a ghettót valóságos várossá változtassák. Hangversenyeket és előadásokat rendeztek, kávéházakat, sportpályákat és gyermekjátékotereket nyitottak, rendbehozták a földszintes épületeket, mindent előkészítettek. A zsidók pedig abban a tragikus tévhitben, hogy a német politika megváltozott, és ez a változás a Hitlerre nézve baljós hadihelyzet eredménye, szívvel-lélekkel segédkeztek az építésben — valójában a vöröskereszt bizottság félrevezetésében. Mihelyt a bizottság eltávozott, a »városszépítés« valamennyi résztvevőjét azonnal deportálták Auschwitzba, úgyhogy a 7001 személyből mindössze 96 maradt életben.

Ilyen művek mellett minden személyes élmény halvány és erőtlen. Mégis van a személyes élmények sorozatában egy könyv, amely szinte hihetetlen leleplezésekkel kelt figyelmet. A Weissberg: »Joel Brand meséje« című könyve ez (Kölnben jelent meg).

Joel Brand, egy budapesti zsidó, Weissberg publicista rendelkezésére bocsátotta emlékiratait és a birtokában lévő okmányokat. Brand 1944 április 25-én Budapesten találkozott Eichmann Obersturmbannführerrel, aki Himmler tanácsosa volt a »zsidókérdésben«. Eichmann a következő szavakkal fogadta:

— Tudja, hogy ki vagyok. Én hajtottam végre az akciókat a Reichben, Lengyelországban és Csehszlovákiában. Most Magyarország van soron. Azért hivat-

tam, hogy üzletet ajánljak magának. Tudok mindent magáról és valamennyiükről a Joint-ban és a Somutban. Megállapítottam, hogy még mindig tudnak fizetni. Hajtandó vagyok tehát eradni maguknak egymillió zsidót. Valamennyi zsidót nem adhatom el, annyi pénzük és árujuk nincsen. De egymillió megvencenek. Árúért életet — életért árut. Onnan veheti az egymilliót, ahonnan akarja: Magyarországról, Lengyelországból, Ausztriából, Theresienstadtból vagy Auschwitzból, ahonnan tetszik. Kiket akar megmenteni? Nemzésre képes férfiakat? Szülésre képes asszonyokat? Vagy aggokat és gyermekeket? Üljön le, mondja el!

Ez a Brand — talán az egyetlen zsidó, akinek a hitleri Németországban és a megszállt Európában alkalmá nyílt arra, hogy ilyen magasrangú SS-tiszttel tárgyaljon — már korábban is kapcsolatban állt bizonyos alantasabb SS és más német fórumokkal, s megvesztegetve őket sikerült néhány sorstársát megmentenie. 1943-ig évente húsz-harminc zsidó egész szabályszerű úton kimehetett Palesztinába. Eichmann ajánlata azonban egészen elképesztő volt. Hiszen addigra már több mint negyvmillió zsidót megölték Európában.

Weissberg könyve leírja az ügy további fejleményeit. Már voltak bizonyos tapasztalatok ezen a téren. Szlovákiában egy erélyes asszonynak, Fleischmann Gizinek sikerült Wislizeni SS Hauptsturmführertől megvásárolni két angol fontért zsidókat kiváltania. Voltak más tárgyalások is, nagyobb összegekért. Külföldi zsidó szervezetek is ígértek pénzt az SS-eknek, de csak úgy, hogy háború után fizetik amerikai bankok útján. A németek végül elhatározták, hogy egy budapesti vezető

zsidót futárrepülőgépen elenged-
nek Isztambulba, hogy kapcsola-
tot keressen a palesztinai hatóság-
okkal meg az angol és amerikai
zsidókkal. Eichman teherautókat
követelt. Száz zsidóért egy teher-
autót. Összesen tizezer teher-
autót az egymillió zsidóért. Brand
tudta, hogy a szövetségesek ezt
nem adhatják meg. Abban re-
ménykedett csupán, hogy a tár-
gyalásokkal időt nyernek, s ily-
módon sikerül emberéleteket meg-
menteni.

Brand sem Törökországban sem
Egyiptomban, ahová később fe-
lelős személyek után kutatva el-
jutott, nem talált támogatásra.
Ellentézőleg, a törökországi zsi-
dók, amikor arról volt szó, hogy
Brandnak segítsenek, a legapróbb
szabálytalanságoktól is vissza-
riadtak, nem gondolva arra, hogy
Európában milliók élete forog koc-
kán. Végül az angolok internál-
ták. Az internáló táborból sike-
rült összeköttetést teremtenie Mo-
sa Schertockal, de nem történt
semmi. Brand leginkább attól
rettegett, hogy az SS vezetők, ha
rájönnek arra, hogy a »zsidó vi-
lágszervezet« — amely ebben a
formában természetesen nem is
létezett — tehetetlen a szövetsé-
gesek táborában, elállnak a szán-
dékuktól és kivégeznek minden-
kit, aki még életben maradt.

Amikor az angolok szabadon
bocsátották, elment Jeruzsálem-
be és fölkereste Ben Guriont. Ez
igyekezett őt megnyugtanni, hogy
az ügyet a Joint svájci képvisel-
ője, Saly Meyer vette kezébe.
Tőle azonban Brand nem sokat
várt, mert túlságosan tisztességes
és régivágású embernek tartotta,
akinek fogalma sincs arról, hogy
kell bánni a nációkkal, aki azt
hiszi, hogy velük is civilizált em-
berek módján kényelmesen, fi-

nomán lehet tárgyalni. Meyer
valóban alkalmatlannak bizonyult
a németekkel való tárgyalásra,
főképp azért, mert mint olyan
ember, aki a háború alatt ki sem
mozdult a semleges Svájcból, kép-
telen volt felfogni, hogy ember-
milliók meggyilkolása egyáltalá-
ban igaz lehet.

Ez a könyv mindenestre rend-
kívül érdekes fényt vet a himmleri
főhadiszállás egyes köreinek ma-
gatarására a zsidók iránt. Abban,
hogy a zsidókat el kell távolítani
Európából, úgy látszik valameny-
nyien megegyeztek. De míg egye-
sek ezt a zsidóknak akár Izráelbe
akár Madagaszkárba való kitele-
pítésével akarták elérni, mások a
kiirtás hívei voltak. Az első cso-
port ugyanis csak európai ura-
lomról álmodozott, a második
azonban viláгурalomról, ebben a
viláгурalomban pedig a »rossz«
képviselőinek nem lehetett helye.
Az előbbieket tehát össze akarták
kötni a »kellemest a hasznossal«,
és pénzért el akarták engedni a
zsidókat, — egyesek saját maguk-
nak szánt pénzért, mások a birodalom
céljaira szolgáló pénzért. Ahogy
változott a hadiszerencse
és magának Himmlernek helyzete
Hitler bizalmasainak körében,
úgy jutott ez a két áramlat vál-
takozva kifejezésre a főhadiszál-
láson.

Ezek az okmányok és könyvek
különösen jelentősek, ha széle-
sebb szemszögből nézzük őket,
nem csupán a »Hitler és a zsidók«
viszonyának szemszögéből. A fa-
siszta ideológia ugyanis — ezt bi-
zonyítja az utóbbi évtizedek tör-
ténelme — nem okvetlenül
pogromokban és antiszemitiz-
musban nyilvánul meg, de min-
denemű pogrom figyelmeztet
arra, hogy a veszély nem csupán
a »rossz« megtestesítőjévé nyil-

vánított népet vagy népcsoportot fenyegeti. Ez a veszély rendszerint, akár közvetve, akár közvetlenül, a szabad gondolatot és általában a szabadságot is fenyegeti. Mivel pedig a történelem kereké igen gyorsan forog, s az élet ha-

talmas léptekkel halad előre, mulhatatlanul szükséges, hogy a közelmúlt történelmének tanulságait még annak a nemzedéknek idejében hasznosítsuk, amely átélte ezeket a tragikus eseményeket és emlékezik rájuk.

BORBÉLY JÁNOS

A föld felfedezésének poémája

STEFAN ZWEIG: MAGELLAN, TANCSICS KÖNYVKIADÓ,
BUDAPEST, 1957

Stefan Zweig, az író nem ismeretlen olvasóközönségünk előtt. Írói működését a század elején kezdi, és az európai irodalom egyik legjelentősebb alakja marad több mint 40 esztendőig. Regényeit, elbeszéléseit, verseit, lírai életrajzait (Romaán Rolland, Dosztojevszkij), szinte minden művelt nyelvre fordították, színművei pedig az európai színházakban állandóan műsoron voltak. Nátunk megjelent a Letűnt világ (Jučerašnji svet), önéletrajz. A két világháború között nagy közéleti tevékenységet fejt ki. Az Egyesült Európa eszméjének híve és lelkes szószólója volt. Pacifista, mint nagy kortársai, Romaán Rolland, H. G. Wells, Barbusse, Duhamel. Hitler unalomra jutása után kinyilvánítja elhatározott antifasiszmusát.

Zweig: Magellan című könyvét a budapesti Tancsics Könyvkiadó jelentette meg. Behozatali vállalatunk beszerezte és a jugoszláv olvasóközönség rendelkezésére bocsátotta.

Különös korszak az, amelyet Stefan Zweig ebben a munkájában leír, Európa soha nem látott anyagi és szellemi fejlődésének kora. Mindössze egy évszázada van, hogy az emberek felfedezték a földet, amelyen élnek. Két nemzedék munkája nyomán évezredes, örök igazságnak tartott tudományos tételek dőlnek meg. Ptolomaeusról, a földrajz pápájáról kiderül, hogy korántsem oszlanak el, mint a füst. Megállapítják a föld méreteit, s rájönnek, hogy nem is olyan nagy, de abban az értelemben, hogy az ember nőtt meg. A látóhatár kiszélesült, a fogalmak megváltoztak.